

HORVÁT KINGA – PÉTER LÁSZLÓ

REFLEXIÓK A KOLOZSVÁRI CFR IGAZOLÁSAIRA:

lehetséges társadalmi hatások és következmények

Bevezető

■ 2008. október 1., szerda. Kék-fehérbe szurkolók csoportja kószál Kolozsvár főterén és a belváros környékén, szemmel láthatóan kocsmák és kávézók után kutatva. A gyanútlan járókelő azt is gondolhatja, hogy az ízes angol a helyi nyelvek egyike. A felvidult férfiak a Deák Ferenc / Eroilor utca sarkán a TransilvanieLive! feliratos felsőt viselő tévés riporternek nyilatkoznak: Kolozsvár történelmi épületeinek esztétikája mellett a lányok szépségét méltatják, csapatuk esélyeit latolgatják.¹ A városról korábban sohasem hallottak, de örvendenek, hogy itt vannak, hála a fapados járatoknak. Páran családostól is visszajönnének, tetszik, hogy milyen sokat értik itt a nyelvüket, használhatják bankkártyáikat, és fogyaszthatják nemzetközi márkák italait, értékelik a kolozsváriak nyelvtudását. Este meccs van a Dr. Constantin Rădulescu stadionban, az 2007-ben éppen százéves évfordulóját ünneplő CFR a patinás londoni Chelsea együttesét fogadja a Bajnokok Ligája második csoportmérkőzésén, miután alig két hete váratlanul legyőzte az AS Roma csapatát az Olimpico stadionban. A nyolc idegenlégióssal pályára lépő CFR 1907 gól nélküli döntetlent játszott. „Fantasztikus este Kolozsvár számára” – fogalmazott a helyi csapat olasz edzője.² Kolozsvár számára! Eredményével a CFR „*egyenlője volt*” („*a fost egal*”) a Chelsea-nek; eszmei értelemben az egyesület a londoniak által megtestesített és szimbolizált jelentések helyi megfelelőjé-

A CFR-t a poszt-Funar-korszak meghatározó társadalmi és kulturális szimbólumának (is) tekintjük, a transzfereket pedig a neoliberális fordulaton átesett helyi korporációs kapitalista gazdaság markerének.

vé vált. A „történelmi döntetlen” a várost „bevezette” „a civilizált Európába”,³ Kolozsvárt London mellé helyezte, mintegy „feltette a térképre”. Sőt az akkori tulajdonos Pászvány Árpádot a sajtó a globális korporációs kapitalizmus hatékony és széles körben mediatizált arcával, a kozmopolita Roman Abramoviccsal összefüggésben emlegette. Hiszen mindkét csapat tulajdonosa fiatal, ambiciózus, sikeres, vezetési stílusuk a neoliberais gazdasági modelljére jellemző multietnikus munkaerőre és menedzsmentlogikára épült: akárcsak a londoni elitnegyed nemzetköziesedett csapata, a kolozsvári együttes játékosai (munkavállalói) egy etnikailag heterogén közösséget alkottak; tulajdonosaik hasonló üzleti közegben működtek, ugyanazokért a célokért versengtek. Mindez csupán négy évvel a tizenkét évet tartó autochtonista és a hazai tőkét s a gazdasági autarkiót hirdető funari periódus után!

A feltáró írásunk fókuszát a CFR 1907 igazolásainak dinamikája képezi. A CFR-t sikerorientált vállalkozásnak tekintjük, az igazolásokat pedig humán erőforrás-rekrutációs aktusoknak. Úgy gondoljuk, hogy az igazolások kontextusa sem elhanyagolható: a sport mint gyakorlat és a sportklub mint ennek formális kerete tágabb társadalmi környezetben működik.⁴ A sportegyesületek kulturálisan beágyazottak, működtetőik és támogatóik közösségi értékeket és jelentéseket kapcsolnak hozzájuk, szocializáló terep és normatív szereppel bírnak.⁵ A sport gyakorlatának jelentése és a relevanciája van.⁶ A duális természetű sport és társadalom között dialektikus a viszony, kölcsönösen (vissza)hatnak egymásra, és követendő mintákat képeznek.

Tehát az igazolások – főleg az idegenlégiósokra gondolunk – túlmutatnak a szakmai dimenzió: a külföldi játékosok megjelenése és beágyazódása a csapatba, a kolozsvári társadalomba a városban végbemenő társadalmi és gazdasági változásokat is illusztrálja, kiváltképpen annak nemzetközi integrációját. Egy-egy igazolás tulajdonképpen kapcsolatot teremt a világ két pontja között: esetünkben Kolozsvár és valamelyik másik település között; a kulturális és gazdasági kapcsolatok alakulásának indikátora is. A szakirodalom⁷ szerint a transzferek egyszerre a kulturális csere, a hibridizáció, a globalizáció, transznacionális integráció⁸ eredményei és kiváltói.

Írásunk elején az elméleti és módszertani aspektusokat vázoljuk, majd az igazolások dinamikájának egyszerű prezentálása alapján a nemzetközi integrációra és ezek lokális hatásaikra vonatkozó hipotéziseket fogalmazunk meg. A CFR-t a poszt-Funar-korszak meghatározó társadalmi és kulturális szimbólumának (is) tekintjük, a transzfereket, pedig a neoliberais fordulatot átesett helyi korporációs kapitalista gazdaság markerének. Elemzési egységünk a transzferek képezik.

Elméleti és módszertani aspektusok

Sport és társadalom – jelentés és relevancia

■ Alapállásunk szerint a sport meghatározó intézmény, jelen van az emberek életvilágában – itt a mediatizált és professzionális látványsportokra utalunk, kiemelten a labdarúgásra. Nagymértékű figyelem irányul rá, közvetítések nézettsége magas. A posztmodern sport egy kulturálisan mélyen beágyazott jelenség, ami a kollektív identitásokra is erőteljesen hat. Azokat kiemeli, kifejezi, de sok esetben meg is konstruálja.⁹ A mérkőzések törzsi jelleggel a zászlók, indulók, színek, harcosok, jelképek révén magukra és másokra vonatkoztatott történeteiket konstruálnak, lásd Trombetta nyilatkozatát.

A klubokat eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező csoportok alapították, illetve támogatnak; így adott csapatok ezeket a különbségeket fejezik ki a felvállalt társadalmi értékek mentén. Ezért gondoljuk, hogy a transferek dinamikája nem csupán az egyesületről mond valamit, hanem arról a változásban lévő kolozsvári közegről is, amelyben operál. Bromberger¹⁰ szerint a labdarúgás a mai posztmodern kapitalista társadalom kifejezett világnézete is. A big game a szórakoztatás és fogyasztás funkciója mellett egyszerre ethosz és világnézet, amolyan „meta-társadalmi komment” és „dramatikus filozófiai mese”.¹¹ A mérkőzés a társadalmi csoportok önkifejeződésének egyik stratégiai jelentőségű terepe, ahol előre elrendezett szigorú rendben a labdajáték „ürügyn” kifejezik és megerősítik a társadalom kardinális értékeit és alapbeállítódásait, a gazdaságiakat is. A labdarúgás üzlet is, a klubok a sportpiacon operáló vállalatok, amiket a globális korporációs kapitalizmus főszereplői szponzorálnak és tulajdonolnak. Ezt a szakirodalom¹² a kommercializáció és kommodifikáció folyamataival írja le. A humán erőforrás fluxusa piaci elven alakul; a foci transferpiaca a munkaerőpiac egy sajátos, intenzív mediatisáltsága révén jól látható szegmense, sajátos foglalkoztatási rendszere. Ezért tartjuk relevánsnak kutatási kérdésünket: az igazolások dinamikája (mint munkaerő rekrutációs gyakorlatok alakulásai) meglátásunkban a kolozsvári közegben végbement neoliberais gazdasági fordulat és domináns kapitalista kurzus révén alakulhatott ki, annak mutatója: a CFR működetői a helyi üzleti élet meghatározó alakjai. Sokaknak a CFR és tulajdonosainak üzleti modellje követendő minta, akárcsak a HR-es rekrutációs gyakorlata.

A képet árnyalja a tipikus CFR-szurkolók szociokulturális és demográfiai profilja, státusa. Támogatóit a felfele mobilis közép- és felsőközéprétegek képezik¹³ a társadalmi változások nyertesei. A csapat és gazdasági növekedés teremtette középosztályosodás folyamata spontánul és természetesen talált egymásra és kapcsolódott össze. A fiatalabb, képzetesebb és aktív, felfele mobilis rétegek a maguk karriersikereit látták visszatükröződni a csapat gyors felemelkedésében, sikerességében. Az IRES-jelentés szerint a megjelent középréteg kollektív szinten talált markert és azonosulási lehetőséget a Gépész utcai focicsapatban. Ez magyarázza a szurkolótábor növekedését és (majdnem szokatlan) társadalmi összetételét és minőségét, ami a stadionban való viselkedését, erőszakmentes megnyilvánulásaira is vonatkozik.

Korábbi eredmények szerint¹⁴ a 2008-as év sikere nyomán (akkor nyert először a csapat bajnokságot) a helyiség és/vagy kolozsváriság érzése és a CFR is összefonódott. A gazdasági versenyben sikeres csoportok esetében rendszerint a közvetlen, lokális kapcsolatok erősödtek meg. A CFR akarva-akaratlanul az urbanus identitások hordozójaként jelent meg, az „elveszett polgári múlt” letéteményesét, annak „újrafelfedezését” jelképezte. Ezt az 1907 dátum meg is jeleníti mint a felvállalt tradíciót. Kialakult a neoliberais gazdasági versenyben nyertes társadalmi réteg és futballcsapat közössége.¹⁵ A CFR 1907 nemcsak egy csapatot, hanem egy gazdasági szempontból sikeres változást szimbolizált. Meglátásunkban a CFR (társadalmi és gazdasági) egyik eszköze a HR-rekrutációs modell volt. A következőkben erre fókuszálunk.

Módszertani aspektusok

■ Írásunk empirikus, adatelemzésre épül. Nyers adataink a Transfermaktról származnak. Ezeket vetettük előzetes elemzés alá; ennek alapján egy eredeti változósort hoztunk létre, amik mentén egy érvényes és megbízható adatbázist kreál-

tunk. Forráskritikánk, hogy csak a játékosok aktuális értékét ismerjük. Azonban rendelkezésünkre állt a csapat által végrehajtott összes transzfer 2000 után. Alapváltozóink között van: játékos, játékos nemzetisége, állampolgársága, érkezési és távozási év, származási csapat-város-ország, származási bajnokság, távozási csapat-város-ország, távozási bajnokság, aktuális életkor, aktuális piaci tőkeérték, pozíció és ügynök.

Ezek az alapváltozók kutatásunk jelenlegi fázisában alkalmasak arra, hogy feltérképezzük a CFR piaci transfereit és ezek dinamikáját. Eredményeink 2000–2023 közötti periódusra érvényesek, és 335 romániai és külföldi játékos adataira épülnek.

A transzferpiac általános koordinátái

■ Mi a sportolásra itt mint szerződéses munkavállalásra tekintünk, aminek tőkeértéke van, és a piac szabályai szerint tranzakcionálható; eladható és megvásárolható termék, teljesítményalapú értékét a piaci mechanizmusok alakítják. A munkaerő mozgása a kilencvenes években vált a mai formájában jellemzővé, ez egybeesett a posztmodern futball és mai profiligák kialakulásával – itt az 1992-ben létrejött Premier League-re és a rá jellemző üzleti modellre gondolunk, ami a globálissá vált médiarendszer és szponzoráció érdekei következtében terjedt el Európában. A jogi keretei az 1995-ös Bosman-szabályozás nyomán alakultak. Ennek része az UEFA kezdeményezésére érvénybe lépett szabály, ami előírja a saját nevelésű játékosok minimális számát (2008/2009), valamint az UEFA pénzügyi fair play szabálya (2010/2011). A futballpiac egy rendkívül változó és elasztikus rendszert. Mit jelent ez?

Balázs és Péter¹⁶ rámutatnak, hogy a transzferpiac három jellemvonással bír. Szerzőink Demaziére és Jouvenet¹⁷ munkájára hivatkoznak, akik szerint a transzferpiac rendkívül mozgalmas. Gyakori, váratlan és a piacot felforgató nagyszámú transferek történnek, miközben a piaci szereplők száma relatív alacsony – mind a munkavállalók, a játékosok, mind pedig az alkalmazók száma alacsonyabb a többi iparághoz képest. Aztán, a transzferpiac történései nélkülözik a transzparenciát, a tranzakciók és a szerződések nem átláthatók, sok a korrupciógyanus eset, kevés és kétes hírű ügynökök vannak jelen ezen a piacon. Végül, harmadik jellemvonása a túlterheltség, a munkaerőkínálat felülmúlja a kínálatot, ami egy nagyon kiélezett versenyt feltételez és természetesen a nagy kluboknak kedvez, szemben a kisebbekkel és a munkavállalókkal. Ide tartozik, hogy a nagy tétű kereslet csupán néhány, privilegizált helyzetben lévő sztárfocista iránt alakul ki, miközben a bérkülönbségek a sztárok és a tömeget képező többiek között egyre csak nő, akárcsak ezen a piacon tranzakcionált tőke. A dinamikus piaci mechanizmusok nyomán a ligák és a top és a tucat csapatok között egyenlőtlenségek fokozatosan nőnek.¹⁸ Ebben a rendszerben a focisták helyzete annyiban eltér a klasszikus munkavállalókéétól, hogy nem csupán munkahellyel és formális szerződéssel rendelkeznek, hanem ezenfelül folyton változó piaci értékkel is rendelkeznek (e tekintetben a transzferpiac eléggé hasonlít az értékpapírpiachoz),¹⁹ illetve nem teljesen mozognak szabadon ezen a munkaerőpiacon – a munkáltatóknak kell erről egymással megegyezniük egy kivásárlási tőkeérték fejében.²⁰

A továbbiakban ennek dinamikáját fogjuk prezentálni.

■ Ebben az alfejezetben a CFR által eszközölt transferek képét rajzoljuk meg. Első lépésben a teljes népességre vonatkozó statisztikákat ismertetjük, majd az idegenlégiósok transfereit vázoljuk, kiemelve a klub sikeres periódusait. Tulajdonképpen három részre oszthatjuk a CFR pályafutását a rendelkezésünkre álló számok alapján: az alapozó évek 2000–2007, a sikeres évek 2008–2012, valamint 2017–2023), illetve az átmenet éveit 2013–2017.

Összesen 335 játékos igazolt az elemzett periódusban a CFR 193 csapattól (több játékos szabadon igazolhatott). Ezek között kiemelt a CFR U19 csapata, és amint várható volt a játékosok számottevő száma hazai egyesületektől igazolt és román nemzetiségű: ők 139-en vannak, de a többség külföldi. Ugyanakkor sok játékos kölcsönben játszott a hazai bajnokságban, más egyesületeknél, míg formálisan a kolozsváriakkal állt szerződésben. De jól körvonalazódott, hogy a CFR „beszállítói” külföldiek, és a pályára lépő idegenlégiósok csapata. A leggyakoribb nemzetiség a román mellett a brazil (21) és a portugál (33). Ennek nyelvi és kulturális magyarázata van, a hazaihoz mérhető játéktípus, futballkultúra a képült befogadói közeg mellett. Ennek a nyelvi közösségnek az alapján a klub a kétezres évek igazolásaival alapozta meg.

Az összes transzfer dinamikája a következőképpen néz ki:

1. ábra: Érkezett játékosok száma éves bontásban 2001–2023.
Megjegyzés: hiányzik kategória: 4 játékosról nincs érkezési adat

Ábránkból jól látható, hogy a sikereket megalapozó periódusban az igazolások száma alacsony ugyan, de folyamatosan növekszik. A sikeres periódusokban az igazolások száma is magas, és szezononként nem kevesebb mint tíz új játékos. Legtöbb transzferre 2014-ben került sor: 24 játékos érkezett a csapathoz. A játékosok transzferének a mennyiségét illetően ezt az évet a 2017-es és 2022-es követte, ezekben az években 22-22 játékos csatlakozott a csapathoz. 19 játékos érkezett 2007-ben. A többi években az érkező játékosok létszáma stagnál 10 és 18 között van; a legkevesebb transzfer évei 2002 és 2003. A 2014-es transzfe-

rek között 6 román és 4 portugál játékos jött a csapathoz, a többi 14 játékos nemzetisége nagy variációt mutat.²¹

Ha a hazai-idegenlégiós bontásban tekintünk a transferekre, akkor ezt látjuk:

2.ábra: Érkezések alakulása román – nem román bontásban

A 2. ábra jól illusztrálja, hogy a CFR által igazolt játékosok zöme külföldről származik. 2004 képezi az áttörést, a sportsajtóban szenzációnak számító portugált kvartett leigazolása; ezután néhány évet leszámítva (2006, 2016, 2018, 2020) az igazolások többsége külföldi játékosokat célzott. Rekordnak számít 2007 (16 igazolás), 2014 és 2022 (18). A minimumot 2023 képezi, csupán 2 igazolással (az első félév adataira vonatkozóan). A származás tekintetében a paletta folyamatosan tágul a braziliai és portugáliai mellett.²²

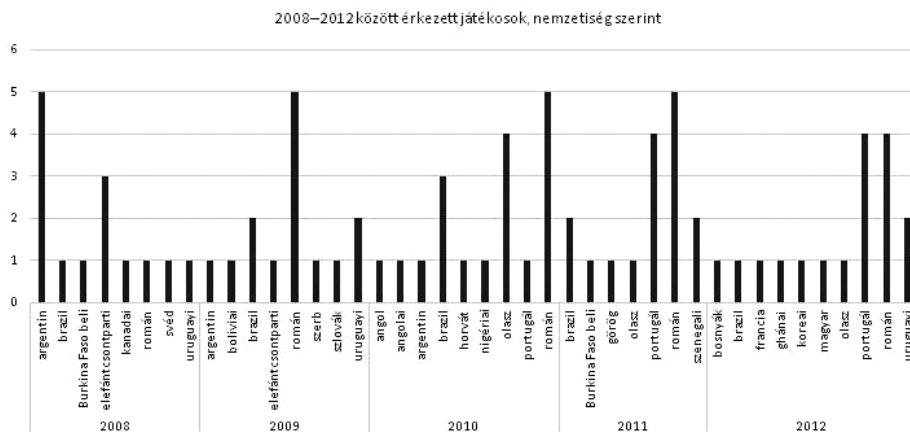
Összességben a portugál nyelvterület mellett a nyugat-balkáni és a szub-szaharai térség dominál a sokszínű más európai mellett.

Az idegenlégiósok arányának dinamikáját alább ábrázoltuk:

3.ábra: Nem román játékosok érkezésének aránya évekre lebontva

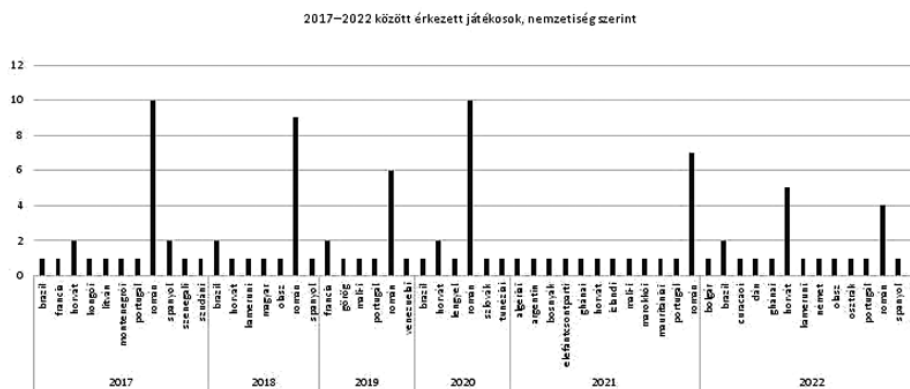
Kíváncsiak voltunk a leggyakoribb idegenlégiósok számának az alakulására a sikeres, illetve az átmeneti periódusokban is.

4. ábra: 2008–2012 között érkezett játékosok nemzetiség szerint. Sportszakmailag sikeres évek I.

Hogy milyen nemzetiségű játékosok jöttek a sikeres években, amikor a CFR bajnoki címeket nyert, illetve a BL-ben szerepelt? 2008-ban 14 új játékos érkezett és ezek közül legtöbben argentinok voltak, szám szerint 5. Magasabb arányban olaszok, portugálok érkeztek,²³ a hazaiak mellett. Ekkora alakul ki a csapat latin jellege – mind a játék, mind pedig a játékosállomány tekintetében.

A 2017 és 2022 közötti igazolásokat az 5. ábrában találjuk:

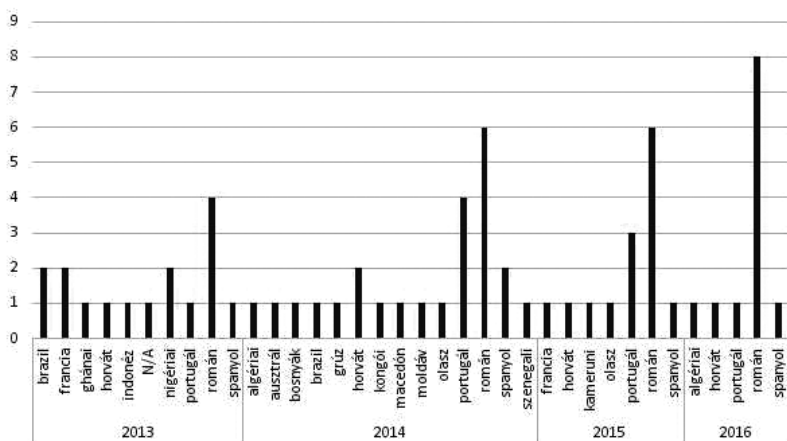
5. ábra: 2017–2022 között érkezett játékosok nemzetiség szerint. Sportszakmailag sikeres évek II.

A második sikeres periódusra jellemző igazolások tekintetében valamelyest növekszik a román játékosok aránya, ez az időközben érvénybe lépő hazai szabályozásnak is betudható (a román nemzetiségű edzők preferenciái mellett). Erre a periódusra a horvát igazolások alkotják a nem román többséget, a többi nemzetiség egy nagyon heterogén csoportot alkot.²⁴ Érdekes, hogy legtöbb nem román nemzetiségű futballista ebben a periódusban (kiemelten 2022-ben) jött a

csapathoz. A Covid-19 éveit sok külföldi játékos jött a csapathoz, kimondottan többen, mint az ezt megelőző években.

Az átmeneti periódus igazolásait alább prezentáljuk. Jól látható a még hangsúlyos portugál elem és a nagyfokú heterogenitás.

2013–2016 között érkezett játékosok, nemzetiség szerint

6. ábra: 2013–2016 között érkezett játékosok nemzetiség szerint. Megjegyzés: N/A nincs adat a nemzetiségre vonatkozóan.

Diszkusszió

■ De mit jelenthet mindez társadalmi szempontból, ha jelent valamit? Folyó kutatásunk e fázisában néhány tesztelendő hipotézist fogalmaztunk meg. Írásunkat ezek prezentálásával zárjuk.

A klub esetében. A transferek mint a munkaerőre vonatkozó HR-gyakorlatok a klubnak számos hasznot hozhattak. A transferekre mi is mint a sikerek objektív előfeltételeire tekintünk. A sikerek pedig (CFR nyolcszoros hazai bajnok, négyszeres Román Kupa-győztes, és szintén négyszer nyerte el a Szuperkupát 2008 óta) egyértelműek. Ezek hozták a nemzetközi sportrendszerbe való integrációt: a CFR a nemzetközi focimező aktív szereplőjévé vált (három BL- és négy Európa Liga-szereplés). A külföldi munkaerő alkalmazása új szakmai készségeket és képességeket, know-how-t és felkészülési mintákat is hozott; s nemcsak játékosok, hanem edzők és más szakemberek is érkeztek. A bevétel és a profit növekedése, majd a klub anyagi stabilizálódása mellett az egyesület támogatóinak a köre is bővült, szurkolói alapja pedig megerősödött és túlnőtt a városon – CFR erdélyi, majd nemzetközi hírű csapattá vált. A nemzetközi szereplés új szurkolókat vont be, elindulhatott a szurkolói tábor középosztályosodása is.

Kolozsvár esetében joggal feltételezhetjük, hogy az idegenlégiósok jelenléte hozzájárult a kulturális csere intenzitásának növekedéséhez, az interkulturális kommunikációhoz, a közösségek közötti kapcsolatok gyakoriságának és számának növekedéséhez. A vegyes etnikumú játékosok mediatizálása és karitatív szerepvállalása hozzájárulhatott a másság elfogadásához, a negatív sztereotípiák gyengüléséhez. A CFR révén (is) Kolozsvár felkerült a nemzetközi nagyközönség

mentális térképére, illetve nyilvánvalóan anyagilag is profitált belőle – turizmus, tőkeberuházások, tudástranzferek, különféle intézményes kapcsolatok mentén. A CFR mint ismert populáris kulturális termék a város egyik márkája lett (az Untold, TIFF, EC és Jazz in the Park, valamint az egyetemek és IT-szektor mellett).

A közösségek esetében. A közösségek esetében kiemelendő a lokális kollektív identitások megerősödése és a belső kötelékek és szolidaritás erejének fokozódása. Mivel a játékosok különféle szociális és karitatív jellegű közösségi szerepet vállalnak, indirekt módon hozzájárulnak a közösségi elköteleződés (community engagement) és felelősségvállalás társadalmi elismeréséhez és növekedéséhez.

Összefoglalás

■ Feltáró tanulmányunkban a CFR igazolásaira fókuszáltunk. Eredményeink alapján az idegenlégiósok száma fokozatosan növekedett, ami hozzájárult a csapat sikereihez, majd nemzetköziesedéséhez, az európai futballmezőbe való betagolódásához.

Az adatelemzésre épülő reflexiónk szerint az igazolások túlmutatnak a sport gyakorlatán: az idegenlégiósok lehetőséget teremtettek a interkulturális kommunikációra és kulturális cserére, eltérő közösségekből származó emberek közvetlen interakciójára, a helyi identitások megerősítésre. Az transfereknek (is) köszönhető sportsikerek nyomán Kolozsvár felkerült a globális gazdasági és kulturális térképére. Úgy gondoljuk, hogy az idegenlégiós játékosok megjelenése és beágyazódása a csapatba, illetve a kolozsvári társadalomba (többben helyi lányokkal házasodtak, és itt telepedtek le, volt aki állampolgárságot is szerzett, sőt a hazai válogatottban szerepelt) a városban végbemenő társadalmi és gazdasági változásokat is illusztrálja és katalizálja, kiváltképpen annak nemzetközi integrációját.

■ JEGYZETEK

1. <https://www.sport.ro/grupe/foto-beri-cire-la-cluj-suporterii-lui-chelsea-au-impanzit-orasul.html> (2023. 07. 20.)
2. <https://www.uefa.com/uefachampionsleague/news/01d2-0e7002350cee-082c00180a52-1000-trombetta-trumpets-cfr-s-fantastic-night/> (2023. 07. 19.)
3. <https://www.gsp.ro/international/liga-campionilor/cfr-cluj-remiza-istorica-impotriva-lui-chelsea-101038-comentarii-pagina8.html> (2023. 07. 20.)
4. Péter László: *A labdarúgás szociológiája*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2016.
5. Péter László: „Ha kell, akkor meghalunk a pályán. A foci, mint jelenség: a mai román labdarúgás, mint szimbólum és társadalmi rítus”. *Erdélyi Társadalom*, 2010(1–2) 9–28.
6. Richard Giulianotti: *Football. A Sociology of the Global Game*. Polity Press, Cambridge, 2004.
7. Stefan Szymanski –Simon Kuper: *Money and Football: A Socceronomics Guide*. Nation Books, 2015.
8. Jan Nederveen Pieterse: *Globalisation as Hybridisation*. Routledge, 1997;
- Ulf Hannertz: „The World of Creolisation”. In: George Ritzer –Zeynep Atalay (eds.): *Readings in Globalization. Key Concepts and Major Debates*. Willey-Blackwell, International Edition, 2010. 322–323.
9. Christian Bromberger: „Football as World-View and as Ritual”. *FCS 1995(VI)* 293–311.; Péter László: *A labdarúgás szociológiája*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2016.
10. Christian Bromberger: „Football as World-View and as Ritual”. *FCS 1995(VI)* 293–311.
11. Péter László: *A labdarúgás szociológiája*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2016.
12. Frank Kew: (1999) *Sport. Social Problems and Issues*. Butterworth-Heinemann, Oxford, 1999.
13. IRES 2011 Romani si Fotbalul. Raport de cercetare. <http://www.slideshare.net/iresibc/ires-romanii-si-fotbalul-consumerperceptiiatitudini2011>(2023. 07. 11.)

14. Péter László: *Issues and Problems in Romanian Football Discourses*. University of Jyväskylä (thesis), Jyväskylä, 2014.
15. IRES 2011 Romani si Fotbalul. Raport de cercetare. <http://www.slideshare.net/iresibc/ires-romanii-si-fotbalul-consumperceptiititudini2011>(2023. 07. 11.)
16. Balázs Előd – Péter László: *Reflexiók a labdarúgás transzferpiacára egy lehetséges elemzési modell*. Erdélyi Társadalom 2015. 183–210.
17. Didier Demaziere – Morgan Jouvenet: *The Market Work of Football Agents and the Manifold Valorizations of Professional Football Players*. Economic Sociology, the European Electronic Newsletter 2015. 15(1) 29–41.
18. Stefan Szymanski – Simon Kuper: (2015) *Money and Football: A Socceronomics Guide*. Nation Books, 2015.
19. Didier Demaziere – Morgan Jouvenet: *The Market Work of Football Agents and the Manifold Valorizations of Professional Football Players*. Economic Sociology, the European Electronic Newsletter 2015. 15(1) 29–41.
20. Balázs Előd – Péter László: *Reflexiók a labdarúgás transzferpiacára egy lehetséges elemzési modell*. Erdélyi Társadalom 2015. 183–210.
21. Van közöttük spanyol, macedón, olasz, horvát, ausztrál, brazil, moldvai, georgiai, makedóni, kongói, szenegáli, algériai és boszniai-hercegovinai játékos.
22. Algériai, angol, angolai, argentin, ausztrál, bolgár, bolíviai, boszniai-hercegovinai, brazil, burkina-fassói, kameruni, chilei, elefántcsontparti, dán, francia, georgiai, ghánai, görög, horvát, indonéz, izlandi, kanadai, kongói, koreai, kosovói, lengyel, litván, magyar, macedón, mali, mauritániai, moldvai, montenegrói, marokkói, német, nigériai, olasz, osztrák, paraguayi, portugál, román, szenegáli, spanyol, svéd, szerb, szlovák, szudáni, tunéziai, ukrán, uruguayi, venezuelai.
23. 2008 után nem csupán megugrik az idegenlégiósok száma, hanem az első sikeres periódus végéig egy színes palettát fednek le: van közöttük brazil, kanadai, svéd, uruguayi, bolíviai, szerb, szlovák, angol, angolai, horvát, nigériai, olasz, portugál, görög, olasz, szenegáli, boszniai, francia, ghánai, koreai, magyar játékos is. Legtöbbjük középpályás.
24. Brazil, francia, horvát, kongói, litván, montenegrói, portugál, román, szenegáli, spanyol, szudáni, kameruni, magyar, olasz, görög, mali, portugál, venezuelai, lengyel, szlovák, tunéziai, algériai, argentin, boszniai, ghánai, izlandi, mauritániai, marokkói, bolgár, dán, olasz, osztrák.